

Frankfurt (Oder); Bamberg: Sripvaz-Verlag Jörg Bremer & Christoph Krauskopf, 1997. – S.33–53.

10. Defekte Demokratie / [Merkel W., Puhle H.–J., Croissant A. U.a.]. – Opladen: Leske & Budrich, 2003. Band 1: Theorie. – 2003. – 336 s.

11. Merkel W. Embedded and Defective Democracies / W. Merkel // Democratization. – 2004. – Vol.11. – №5. – P.33–58.

12. Merkel W. Conclusion: Good and Defective Democracies / W. Merkel, A. Croissant // Democratization. – 2004. – Vol.11. – №5. – P.199–213.

Gavrilyuk G. I., Candidate of History, Associate Professor of Department of Philosophy and Political Science, Kharkiv State Academy of Culture (Ukraine, Kharkiv), gengavrilyuk@ukr.net

The concept of defective democracy in post-transitological discourse

This article justifies the increase of relevance of study of political regimes of «gray zone» that occurred between democracy and authoritarianism due to the third wave of democratization. It states that existing studies are bases either on «hybridization» of political regimes or use «root concept» of political regimes and construction of its «diminished subtypes». This article points out the high level of scientific efficiency of «defective democracy» that has appeared within the last study strategy. It determines the need in expansion of this concept through its inclusion into «diminished subtypes» of authoritarianism. It is proposed to consider defective democracy as the main type of political regime and switch from solving the problem of consolidation of incomplete democracies to raising the question of prospects and opportunities for their further democratization.

Keywords: defective democracy, functioning democracy, embedded democracy, wave of democratization, electoral authoritarianism, competitive authoritarianism.

Гаврилюк Г. І., кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та політології, Харківська державна академія культури (Україна, Харків), gengavrilyuk@ukr.net

Концепт дефектної демократії в посттранзитологічному дискурсі

Обґрунтовується зростання актуальності вивчення політичних режимів «сірої зони», що виникли між демократією та авторитаризмом в результаті третьої хвилі демократизації. Стверджується, що відповідні дослідження базуються на теорії «гібридизації» політичних режимів, або вдаються до визначення «кореневого концепту» політичного режиму та конструювання його «зменшених підтипів». Вказується на високий рівень наукової продуктивності концепту «дефектної демократії», що виник у межах останньої дослідницької стратегії. Робиться висновок щодо необхідності розширення даного концепту за рахунок включення до нього «зменшених підтипів» авторитаризму. Пропонується осмислити дефектну демократію як основний тип політичного режиму й перейти від вирішення проблеми консолідації неповних демократій до постановки питання про перспективи та можливості їх подальшої демократизації.

Ключові слова: дефектна демократія, функціонуюча демократія, вбудована демократія, хвиля демократизації, електоральний авторитаризм, конкуруючий авторитаризм.

* * *

12–142 УДК 337:332.2

Гончаренко О. М., доктор історичних наук (історія міжнародних відносин і зовнішньої політики), професор, Київський національний університет культури і мистецтв (Україна, Київ), al.gontch@gmail.com

КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ АСИМЕТРИЧНИХ КРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Розглядаються проблеми ефективності асиметричних кризових стратегій в умовах сучасної «гібридної війни». Гібридні війни сьогодні стали невід'ємною частиною нових геополітичних реалій, які склалися в світі внаслідок агресивної політики РФ на пострадянському просторі в Європі та Азії.

Асиметричні стратегії разом з превентивною дипломатією є сьогодні надзвичайно актуальними інструментами світової політики. Проте теорія та практика асиметричного підходу в міжнародних відносинах, незважаючи на актуальність, розроблена досить фрагментарно, особливо в питаннях класифікації асиметричних стратегій та визначення критеріїв їх ефективності. Широке використання асиметричного кризового менеджменту стало невід'ємною частиною практики дипломатії, основою ефективного впровадження стратегій національної безпеки будь-якої суверенної держави і України належить серйозно подумати над вдосконаленням і впровадженням

кращих зразків превентивних асиметричних стратегій для захисту своїх національних інтересів, особливо у відносинах із Росією.

Ключові слова: асиметричні стратегії, критерії ефективності, превентивний підхід, гібридні війни кризове врегулювання, кризовий менеджмент, міжнародний тероризм, регіональні конфлікти.

Интерес до асиметрії як стратегічної концепції вперше з'явився по закінченню холодної війни в зв'язку з перебудовою усієї системи міжнародної стабільності і безпеки, появою принципово нових асиметричних за своєю природою викликів та загроз. Біполярна симетрія балансу сил епохи холодної війни значною мірою диктувала домінування відповідних симетричних національних стратегій. Визначальною концепцією цього періоду була концепція ВГЗ – концепція взаємного гарантованого знищення (Mutual Assured Distraction – MAD), яка була симетричною в своїй основі для обох сторін і, незважаючи на всі її недоліки, забезпечувала стабільне балансування на грані війни на протязі майже 40 років. Біполярна симетрія почала змінюватись лише з появою концепції стратегічної оборони території (Strategic Defense Initiative, R. Reagan, 1983). Кінець біполярного світу і закінчення епохи холодної війни разом з появою принципово нових загроз і викликів об'єктивно стимулювали інтерес до осмислення ролі і місця асиметрії в структурах глобальної та національної безпеки, системі міжнародних відносин в цілому. Асиметрія була і залишається важливим компонентом стратегічного мислення. При цьому надзвичайно важливим елементом є питання про те, який характер має ця асиметрія – свідомий чи обумовлений обставинами (deliberate or default). В більшості випадків як минулого, так і сучасності асиметрія стратегій була зумовлена насамперед зовнішніми незалежними від гравців факторами – природними, технічними, історичними, економічними, ідеологічними тощо. Свідоме використання асиметрії як засобу здобуття стратегічної переваги – це вже вищий пілотаж у виконанні видатних військових чи політичних діячів на протязі століть [1, р. 6.1.11–6.1.13].

З'явилися численні спроби дефініції асиметрії в політиці і стратегії, які здебільшого зводилися до вміння діяти «відмінним від опонента» чином чи «вести боротьбу нестандартними засобами» не за правилами (not fighting fair) [2, р. 15].

Сьогодні асиметричні стратегії широко використовуює Росія по усюму спектру українсько-російських відносин в умовах поточної «гібридної війни». Відповідь Заходу на спроби Росії переглянути існуючий світовий устрій теж носить чітко визначений асиметричний характер.

Асиметричний підхід сьогодні є невід'ємною частиною практики дипломатії і ефективного впровадження стратегій національної безпеки будь-якої суверенної держави і Україні належить серйозно подумати над вдосконаленням і використанням кращих зразків превентивних асиметричних стратегій для захисту своїх національних інтересів, особливо у відносинах із Росією [3, с. 91–97].

Найбільш повним і адекватним на сьогоднішній день є визначення, надане Інститутом стратегічних досліджень, США (Steven Metz, Douglas Jonson, 2001): «Асиметрія у військовій сфері та сфері національної безпеки – це вміння діяти, організовувати свою діяльність та мислити відмінним від опонентів чином

з метою максимізації власних переваг та використання вразливих місць опонента, захоплення ініціативи чи забезпечення простору для маневрування» [4, р. 5].

Попри всієї недосконалості і певної тривіальності існуючих визначень важливим є акцент на нестандартності, революційному характері мислення, використанні нетрадиційних підходів, оперативних та технічних рішень, інноваційних досягнень в техніці і технології, несподіваності та організаційній вишуканості дій. Паралельно з розвитком концептуального осмислення асиметрії йшли спроби систематизації і класифікації різних типів та видів асиметрії, асиметричних стратегій і сфер їх можливого застосування. Помітних успіхів проте в цій сфері досягнуто не було. Переважають примітивні дихотомічні підходи полярного поділу очевидних факторів асиметрії. Найбільш часто виділяють:

– позитивну і негативну асиметрію, тобто асиметрію, яка використовується у власних цілях – позитивна чи опонентом – негативна;

– моральну і матеріальну асиметрію, тобто асиметрію в сфері психології, ідеології, мотивації та ін.;

– кількісну і якісну асиметрію;

– короткострокову і довгострокову асиметрію;

– часткову чи інтегральну асиметрію;

– свідому чи обумовлену обставинами асиметрію;

– асиметрію з малим і асиметрію з великим ступенем ризику;

– асиметрію організаційну і асиметрію технологічну;

– асиметрію оперативну і асиметрію тактичну.

Цей перелік дихотомічних ознак (факторів асиметрії) очевидно може бути продовжений і навіть вдосконалений за рахунок введення адекватного ранжування параметрів, вагових коефіцієнтів чи застосування методів інтеграції відповідних показників і факторів, проте він несе з собою дуже мало користі як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Аналіз спроб систематизації та класифікації ознак та факторів симетрії дозволяють стверджувати, що:

1. Характеристики асиметрії та відповідних асиметричних стратегій складні і багатовимірні за своєю природою і не можуть бути описані з допомогою примітивних дихотомічних розподілів;

2. Низка принципово важливих характеристик (факторів асиметрії) – моральні, психологічні, ідеологічні та ін. – носять виключно якісний характер і в принципі не піддаються дихотомічним чи одновимірним кількісним оцінкам;

3. Відсутність чітких «правил гри» або «гра не за правилами», яка є ключовою ознакою асиметричних стратегій, виключає можливість однозначної оцінки їх параметрів і перетворює розробку, оцінку та імплементацію асиметричних стратегій скоріше на мистецтво, ніж на точну науку;

4. Найбільш придатним апаратом опису та оцінки асиметричних стратегій на сьогоднішній день є теорія ігор, експертні процедури і методи багатовимірної статистики, такі як факторний і кластерний аналіз, які дозволяють представити і оцінити параметри асиметричних стратегій в багатовимірному просторі і, хоча б частково, врахувати вплив якісних факторів.

Критерії ефективності асиметричних стратегій

Аналіз історичних витоків, концептуальних засад та класифікаційних параметрів асиметричних стратегій

дозволяє перейти до формування критеріїв ефективності та рекомендацій по застосуванню цих стратегій, які визначають їх дієспроможність (сarasity) у сфері зовнішньої політики та політики національної безпеки.

Ефективні асиметричні стратегії повинні:

1. Бути незвичними і непередбачуваними в своїй основі, носити інноваційний характер, переглядати і підривати усталені стратегічні, тактичні, організаційні та оперативні основи та принципи;

2. Бути спрямованими на найбільш вразливі місця і об'єкти опонента, які важко або неможливо захистити, використовувати методи та інструменти впливу, які важко передбачити або неможливо нейтралізувати;

3. Носити творчий характер, а головне, сприймати невизначеність та непередбачуваність дій суперника як невід'ємну характеристику реальності¹, орієнтуватися на високоінтелектуального опонента, налаштованого на використання асиметрії у власних цілях;

4. Бути оптимально збалансованими з точки зору комплексного використання позитивних та негативних елементів асиметрії. Максимізувати власні асиметричні переваги і сильні сторони і мінімізувати переваги і сильні сторони опонента. Ефективно використовувати фактори моральної переваги більш слабкої сторони, яка захищає свою територію, віру, національні цінності, ідеали та ін. від більш сильного та агресивного супротивника².

5. Базуватися на досконалих (sophisticated) системах розвідки та інформаційно-аналітичного забезпечення, бути орієнтованими не на поточний момент часу (тим більш не на минуле), а на майбутнє, спиратися на передбачення та достовірні прогнозні розробки, враховувати ймовірні зміни у силах і можливостях опонента, його можливі контрдії та контрзаходи;

6. Нести з собою загрози та виклики найбільш невідомого і невизначеного для супротивника типу, які б сприяли його повній дезорієнтації та могли ним класифікуватися ним як «невідомі – невідомі»³;

7. Бути несподіваними для суперника, надійно захищеними (засекреченими) в стадії розробки та імплементації, максимально сприяти підвищенню рівня невизначеності при прийнятті рішень супротивником;

¹ Принципово важливо враховувати суттєву різницю між поняттями «невизначеність» та «непередбачуваність». Невизначеність означає, що існує проблема недостатньої інформації або не повністю використані інформаційні джерела, методики оцінки, методи прогнозування, та ін. Непередбачуваність – якісно відмінна категорія, яка означає, насамперед, що явище може не відбутися не тому, що передбачення чи прогноз були не вірні, а тому, що хід подій став іншим за рахунок свідомої зміни поведінки певних соціальних груп під впливом прогнозу чи додаткової інформації.

² Наполеон, наприклад, вважав, що на війні співвідношення важливості моральних і матеріальних факторів приблизно дорівнює 3:1. В епоху інформаційного суспільства та інформаційних технологій вплив морально-психологічних факторів суттєво підвищується.

³ Згідно прийнятих в сучасних стратегічних дослідженнях класифікації загрози та виклики можуть бути умовно поділені на 4 великих групи:

1) «відомі-відомі» – конкретно визначені загрози відомого типу;

2) «невідомі-відомі» – невизначені загрози відомого типу;

3) «відомі-невідомі» – визначені загрози невідомого типу;

4) «невідомі-невідомі» – невизначені загрози невідомого типу.

Остання категорія, таким чином, є найбільш небезпечною і важкою для протидії.

8. Містити в собі, враховувати той факт, що асиметрія – це вулиця з двостороннім рухом, низку контрстратегій проти ймовірних загроз і ударів (в тому числі асиметричних) по власних вразливих місцях і центрах сили (contingency planning);

9. Приймати до уваги можливі наслідки та побічні ефекти (collateral damages) і «наслідки наслідків» імплементації як власних стратегій, так і контрстратегій супротивника за принципом циклу: «стратегія – контрстратегія – контрстратегія»;

10. Бути максимально гнучкими та адаптивними, включати в себе досконалі системи та механізми постійної корекції та коригування процесів імплементації стратегій по каналах зворотнього зв'язку (feedback loops) з метою своєчасного виявлення та усунення недоліків імплементації, нейтралізації несподіваних та непередбачуваних подій, загроз і контрстратегій суперника.

Список використаних джерел

1. Goncharenko A. Preventive Diplomacy and Asymmetric Strategies in the International Security Policy and Antiterrorist Operations // Proceedings «5-th World Congress «Aviation in the XXI Century». 25–27 September, 2012. – Kyiv, 2012. – Vol.3. – P. 6.1.11–6.1.13.
2. Engaging Power for Peace: The 1998 Strategic Assessment. – Wash. DC: National Defense Univ., 1998.
3. Гончаренко О. М. «Дилема безпеки» і проблема зовнішньополітичних орієнтацій України в нових геополітичних реаліях // Стратегія соціально-економічного розвитку України. – К.: Юристкосулт, 2014. – С.253–263. // Goncharenko O. M. «Dylema nebezpeky» i problema zovnishn'opolitychnyh orijentacij Ukrainy v novykh geopolitychnyh realijah // Strategija social'no-ekonomichnogo rozvytku Ukrainy. – K.: Jurystkosul't, 2014. – S.253–263.
4. Steven Metz, Douglas Jonson. Asymmetry and US Military Strategy: Definition Background and Strategic Concepts. – Strategic Studies Institute, 2001.

Goncharenko A. N., D.Sc. (History of Foreign Policy and International Relations), Professor of Kyiv National University of Arts and Culture (Ukraine, Kyiv), al.gontch@gmail.com

The asymmetric crises strategies effectiveness criteria in the contemporary «hybrid war»

The report considers the problems of the asymmetric crises strategies effectiveness under the conditions of the contemporary «hybrid war». These wars today are the important part of the new geopolitical realities in the world.

But the absence of system approach to the theory and art of asymmetric crises management, lack of foresight and clear effectiveness criteria still prevail. The analysis of methodology and conceptual backgrounds of the asymmetric crises strategies approach to the international relations and international security policy is provided. The special attention is paid to the effectiveness criteria of the asymmetric strategies, to the role of the early warning systems in the modern diplomacy and international relations in a whole. The urgent necessity of the broad implementation of the asymmetric crises approach in the foreign policy of Ukraine is stressed.

Keywords: asymmetric strategies, crises resolution, «hybrid wars», criteria of effectiveness, asymmetric crises management, early warning, regional conflicts.

УДК 323.21(438:477)

Євсюкова А. В.,
аспірантка, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
Anastasia_evs@ukr.net

ПОЛІТИКО–ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНИ

З'ясовано реальний стан політико-правового забезпечення розвитку громадянської освіти в Республіці Польща (далі – Польща) та Україні. Зокрема, зосереджено увагу на аналізі (нормативного забезпечення) нормативної бази громадянської освіти в Польщі та Україні. Визначено, що її складовими є окремі міжнародні та національні стратегічні документи. Детально розглянуто

сутність концепцій громадянської освіти та проектів, що спрямовані на розвиток громадянської освіти. Представлено авторські рекомендації, щодо розробки нової концепції громадянської освіти в Україні, яка б відповідала потребам та умовам сучасності.

Ключові слова: громадянська освіта, демократичне суспільство, нормативна база, концепція громадянської освіти, проект громадянської освіти.

Впровадження та розвиток системи громадянської освіти потребує чітких та ефективних заходів з боку суспільства та держави. В даному контексті важливу роль відіграє її політико–правове забезпечення. Насамперед, воно полягає у розробці нормативної бази, конкретних загальнодержавних документів (з урахуванням міжнародного досвіду за збереження національних традицій і практики), зокрема повноцінної та актуальної до запитів суспільства і соціально–політичної ситуації – концепції громадянської освіти.

Мета статті. З'ясувати реальний стан політико–правового забезпечення розвитку громадянської освіти в Польщі та Україні.

Поворотним для всього польського суспільства став 1989 рік, коли круглий стіл у Магдаленці (угода між комуністичною владою Польщі та опозицією про передачу влади), що сприяло зародженню нової політичної системи й надало поштовх до суспільних трансформаційних процесів. Проте в 1989 році польське суспільство не було готове одразу взяти на себе нові обов'язки, щодо впровадження вказаних трансформаційних перетворень, оскільки існувала довготривала залежність від рішень, прийнятих за умов централізації владних відносин. У даному контексті громадянська освіта стала одним з інструментів підготовки громадян до адаптації в новому незалежному демократичному суспільстві. Польський вчений Л. Чекай (L. Czekaj) зазначає, що у перші роки виходу із комуністичного застою, характеризувалися появою у державі таких суспільних груп, як цивільні комітети, та об'єднання представників сільських громад. З допомогою впровадження процедури парламентського представництва було створено громадянський клуб (Klub Obywatelski) [14, с. 5]. Інший вчений Я. Гурнікевич доводить, що після проведення реформ та організації демократичних виборів 1989 р. у Польщі було введено предмет «Громадянська едукція». Одночасно Міністерство освіти Польщі (Ministerstwo Edukacji Narodowej) спільно з «Мершон» Центром при університеті штату Огайо (США) розробили «Проект програми громадянської освіти в демократичному суспільстві». Протягом 90–х років сутність громадянської освіти та її основні цілі, а саме: підготовка громадян, особливо молоді, до активної участі у громадянському суспільстві та впровадження демократичного права; виховання поваги до законодавства і громадянської відповідальності; підготовка польського суспільства до відповідальної участі в громадському житті, були викладені у всіх програмних документах Міністерства освіти [3, с. 48]. Крім того, була розроблена Концепція громадянської освіти (Konsercja edukacji obywatelskiej), яка як зазначає дослідниця Л. Албала–Бертранд (L. Albala–Bertrand) базувалася на чотирьох основоположних цілях: забезпечення стабілізації внутрішньої безпеки; зміцнення демократичних цінностей; розвиток громадянського суспільства; динамічний розвиток економіки